

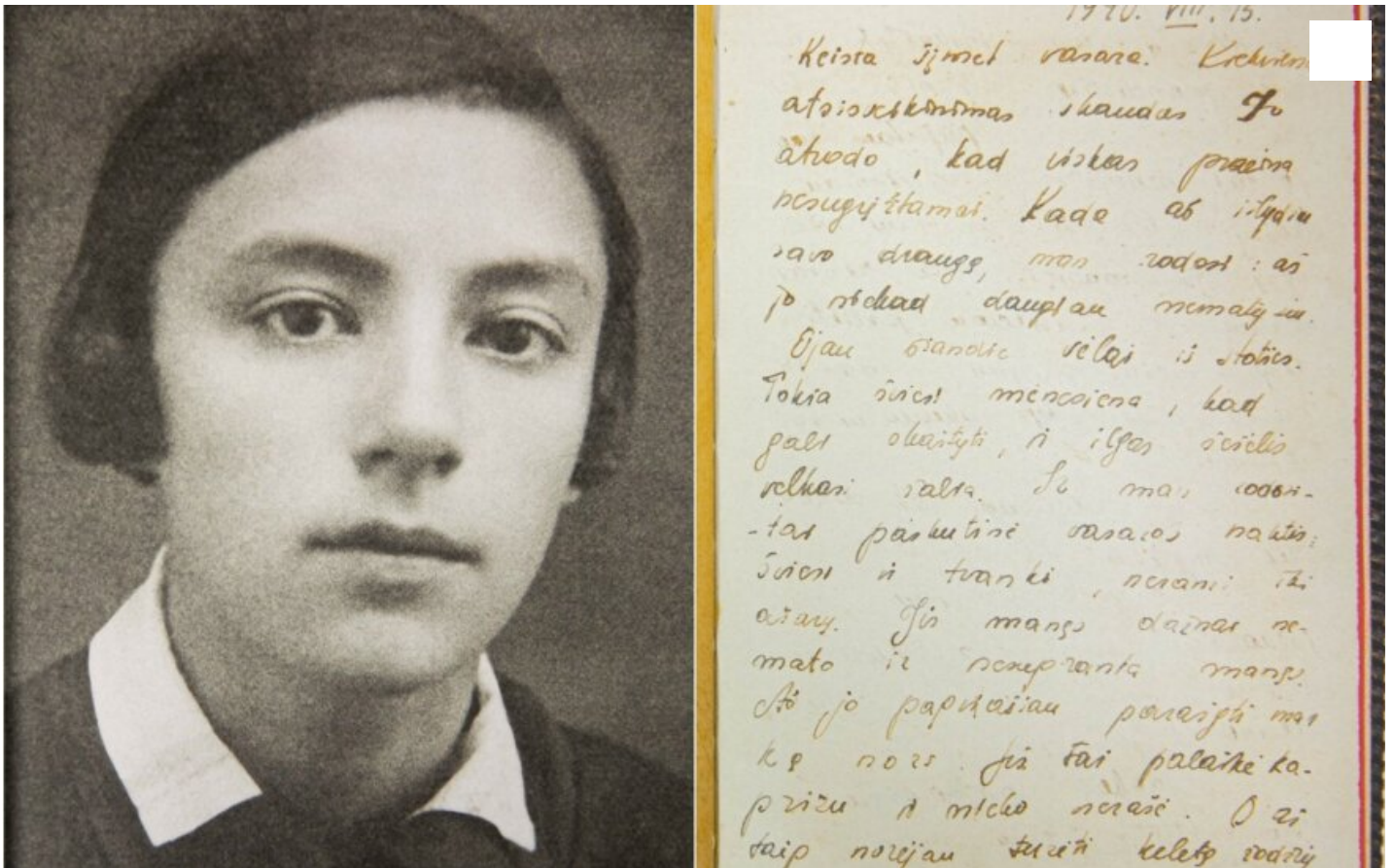
Senas sąsiuvinis saugojo sukrečiančią istoriją: talentingai devyniolikmetei žiauri egzekucija buvo atlikta tiesiog šalikelėje (772)

Gintarė Bakūnaitė
2020 m. gegužės 23 d. 21:25

Apie vos 19 metų sulaukusią Matildą Olkinaitę niekas sužinoti neturėjo. Jai kartu su dar aštuoniais [Lietuvos žydais](#) žiauri egzekucija buvo įvykdyta 1941 m. liepą, o nušautųjų kūnai užkasti tiesiog šalikelėje, nuošaliame durpyne. Tokią tragišką ir skaudžią istoriją bei nutildytą išskirtinį jaunos merginos talentą atskleidė išlikęs senas jos eilėraščių sąsiuvinis bei užrakintas, odiniais viršeliais dengtas dienoraštis.

Sekite svarbiausias naujienas socialiniuose tinkluose!

Matilda Olkinaitė

© DELFI montažas

Sutapimas ar ne, bet Matildos kūryba galiausiai atkeliavo į Vilniaus Basanavičiaus gatvės 16 namą, kuriame studijuodama gyveno ir ji

pati. Praėjus maždaug puššimčiui metų po jos mirties, 1987 m., šie rankraščiai pateko į Holokaustą išgyvenusios bei iš Kauno geto pasprukusios literatūrologės, profesorės Irenos Veisaitės rankas.

„Čia iš tiesų yra fantastiška istorija. Tokios niekada nesugalvosi, tai atsitinka, nežinau, gal tai yra likimo ar Dievo ranka. Pažiūrėkite, tai yra ne tik knyga, tai yra paminklas“, – „Knygų mugėje“ pristatinėdama Matildos Olkinaitės biografiją „Atrakintas dienoraštis“ sakė profesorė I. Veisaitė.

SUSIJĘ STRAIPSNIAI

Su du vaikus nužudžiusia motina ne kartą bendravusi žurnalistė: man kirbėjo daug abejonių (319)

Papasakojo, ko nematė TV žiūrovai: apgaule iškaulyti bučiniai, alkoholis ir neeilinė 99 m. lietuvių istorija (64)

Tragiška jaunos merginos bei jos šeimos istorija vargiai gali palikti abejingų. Nuo devynerių tobula lietuvių kalba rašiusi eiles, M. Olkinaitė galėjo tapti garsia rašytoja. Juolab, kad studijavo su tokiais žinomais poetais kaip Alfonsas Nyka Niliūnas, Vytautas Mačernis, mokėsi iš Vinco Mykolaičio Putino.

Tačiau nacių okupacija ir vykdytą sveiku protu nesuvokiamus režimo tikslus aukų nesirinko ir negailestingai nutildė savo gyvenimo kelią tik pradėjusią jauną poetę. Dar labiau sukrečia tai, kad nedideliame, šalia Rokiškio esančiame Panemunėlio miestelyje gyvenusi Olkinų šeima būtų galėjusi išsigelbėti, tačiau priėmė itin sudėtingą sprendimą nerizikuoti kitų žmonių gyvybėmis ir savo budeliams pasidavė pati.

Lietuviams karo pradžia ir vokiečių okupacija atrodė kaip išvadavimas nuo „raudonojo maro“, nuo deportacijų siaubo. Žydams, nors jie kartu su etniniais lietuviais gyvulinuose vagonuose buvo vežami į Sibirą, nacizmas reiškė mirtį, o sovietai ir net deportacija – šiokią tokią galimybę išgyventi.

prof. I. Veisaitė

Dvi šeimos sušaudė ir užkasė atokiame durpyne

Kaip knygoje rašo M. Olkinaitės gyvenimą tyrinėjusi rašytoja ir vertėja Laima Vincė Sruoginis, paskutinė jaunos poetės gyvenimo diena išaušo 1941 m. liepą. Tą dieną Panemunėlio miestelio

gyventojai matė, kaip būrys baltaraiščių – su naciais bendradarbiavusių lietuvių – dviračiais patraukė kaimo keliu, vedančiu Kavoliškio link.

„Palikę dviračius šalia kelio (...) jie ėmėsi kasti. Sekėsi prastai (...), tad jie persinešė kastuvus į kitą kelio pusę ir vėl ėmėsi darbo durpyne“, – rašo L. V. Sruoginis. Šią vietą kaimo gyventojai iki šiol vadina [Sachara](#).

Netrukus, rašoma knygoje, baltaraiščiai kažkur išvyko ir po maždaug valandos sugrįžo su arklių traukiamu vežimu, kuriame užrištomis akimis sėdėjo belaisviai.

„Privažiavus į kalnę jiems buvo liepta išlipti, nes arkliai nebeatraukė pilnų vežimų. Daužydami buožėmis sargybiniai ragino lipti žmones į kalną (...)“, – apie Olkinų ir Jofių šeimų patirtas kančias rašo L.V. Sruoginis.

© DELFI / Josvydas Elinskas

Kaip teigiama knygoje, visą šį dvejų šeimų kelią į mirtį pasislėpusi už šieno kupetos stebėjo ir tuomet vos aštuonerių mergaitė, vietos ūkininko duktė, mat jų ūkis buvo visai netoli nužudymo vietos. Jau būdama suaugusi moteris ji pasakojo, kad netrukus nieko matyti nebegalėjo, tačiau iš tos pusės dar ilgai skriejo riksmas ir verksmai, kol galiausiai pasigirdo šūviai.

„Tądien niekas nediršo prisiartinti prie žudynių vietos, tik kitą dieną Šarkauskienė su kaimynu nuėjo jos apžiūrėti. Jie rado žemės kauburį. Šarkauskas pažarstė jį grėbliu

kotu ir suprato, kad kūnus
dengia vos keli centimetrai
žemės. Palaikų vietą jie apdėjo
šakomis ir supylė didesnį

žemės kalnelį, kad kūnų nerastų laukiniai žvėrys“, – jaunos poetės biografijos knygoje, remdamasi skaudžiais vietinių gyventojų prisiminimais, rašo L.V. Sruoginis.

Dabar jau žinoma, kad dvi Panemunėlio šeimos – Olkinų ir Jofių – buvo nužudytos atskirai nuo kitų areštuotųjų žydų.

„Spėjama, kad žydšaudžių tikslas buvo apiplėšti turtingais laikytus Panemunėlio vaistininką ir malūnininką“, – knygoje rašo Kultūros ministras ir knygos sudarytojas [Mindaugas Kvietkauskas](#).

„Ji turėjo išnykti, jos vardo turėjo nebelikti“, – „Knygų mugėje“ sakė jis. Kaip rašoma knygoje, tiksliai jos ir artimųjų bei dar vienos šeimos nužudymo ir užkasimo vieta buvo nustatyta tik 2018 m., JAV ir lietuvių archeologų ekspedicijos metu.

Mindaugas Kvietkauskas

© DELFI / Andrius Ufartas

Tiesa, šį žvėrišką nusikaltimą įvykdę lietuviai iki šiol nėra konkrečiai nustatyti, nors, minima knygoje, vietiniai gyventojai juos įvardija pavardėmis.

„Augusi kaip Amerikos lietuvė
ilgus metus tikėjau, kad
lietuvius žudyti kaimynus žydus
su ginklu vertė naciai. Tiesos
būta daug skaudesnės –
Matildos žudikai buvo
sąmoningi, jie įvykdė

nusikaltimą aiškiai suvokdami,
ką daro. Kaip nustatė
tyrinėtojai, tuo metu su naciais
kolaboravo 23 000 lietuvių, nors tai nesiekė vieno visų Lietuvos
gyventojų procento“, – skaudžią istorinę tiesą knygoje aprašo L. V.
Sruoginis.

Augusi kaip Amerikos lietuvė ilgus metus tikėjau, kad
lietuvius žudyti kaimynus žydus su ginklu vertė naciai.
Tiesos būta daug skaudesnės – Matildos žudikai buvo
sąmoningi, jie įvykdė nusikaltimą aiškiai suvokdami,
ką daro.

L. V. Sruoginis

Užrakintame dienoraštyje – paslaptinga meilės istorija

Iki prasidedant karui M. Olkinaitė gyveno Kaune, vėliau – Vilniuje.
Čia ji mokėsi Vilniaus universitete, studijavo prancūzų kalbą ir
literatūrą. Žinoma, kad kurį laiką Matilda gyveno tame pačiame
Basanavičiaus gatvės name, kuriame šiuo metu gyvena ir prof. I.
Veisaitė.

Būtent čia mergina ir baigė rašyti savo jausmingą dienoraštį, kurį
vėliau, jau gavusi M. Olkinaitės eilėraščių sąsiuvinį, taip pat atrado
literatūrologė. Jį profesorei perdavė vienas sovietų pulkininkas.

Kaip knygos pristatyme
pasakojo profesorė, dabar ji jau
nebepamena, kaip odiniais
viršeliais puoštas ir spynele
užrakintas dienoraštis pateko į
sovietų pulkininko rankas, nes
savo rinktus užrašus apie jauną
poetę kažkur pametė.

„Didžioji Matildos dienoraščio
dalis – apie meilę jaunuoliui, kurio tapatybė iki šiol lieka mįslė“, –
rašo L. V. Sruoginis.

© Archyvo nuotr.

Visame dienoraštyje devyniolikmetė nė karto neįvardija savo mylimojo tapatybės, visur minimas j-i-s. Galbūt taip, svarsto knygos autoriai, M. Olkinaitė bandė jį apsaugoti, nujausdama besiartinančią grėsmę.

Nors šiandien jaunos poetės kūrybos tyrinėtojus žavi jos eilėraščiuose atsispindintys Salomėjos Neries ir Bernardo Brazdžionio tonai, pati M. Olkinaitė dienoraštyje neslėpė apmaudo dėl komunistinį režimą šlovinusių kūrėjų.

„Bjaurūs laikai. Pasaulis išėjo į gatvę, įsikišo raudoną nosinę į kišenėlę ir šūkauja. Salomėjos Neries, Liudo Girus poemos – aš nežinau, kaip normalūs žmonės taip gali rašyti“, – savo dienoraštyje apgailestavo M. Olkinaitė.

Paskutinio dienoraščio įrašo data, rašoma jos biografijos knygoje, – 1941 m. vasaris. Knygutės poetė taip ir nebaigė, joje likę daug tuščių puslapių.

Sugrįžo į gimtinę

Kodėl ir kada tiksliai mergina iš Vilniaus nusprendė patraukti atgal į tėvų namus, nėra žinoma, tačiau manoma, kad tai padarė 1941 m. birželį Lietuvą užklupus Antrajam pasauliniam karui.

Kaip matyti iš išlikusio M. Olkinaitės dienoraščio, prieš patraukdama namo poetė dar svajojo apie pirmąją savo knygą,

tačiau suprato, kad sovietinė sistema jos kūrybai nepalanki.

„Grįžusi į gimtąjį miestelį Matilda saugaus prieglobsčio jame nerado. Jau 1941 m. liepos pradžioje Panemunėlio žydai – Olkinų, Karabelnikų, Jofių šeimos ir kiti – buvo suimti (...) vadinamųjų baltaraiščių ir iš pradžių uždaryti areštinėje prie geležinkelio stoties, o vėliau – Panemunėlio dvaro kumetyne“, – rašo knygos sudarytojas M. Kvietkauskas.

Apie tą laiką su tyrėjais prisiminimais dalijosi ir M. Olkinaitės sesers Grunės gera draugė Genovaitė.

„Sąlygos ten buvo siaubingos, visur mėšlas, supuvusios bulvės, runkeliai. Jie pasitiesė baltas paklodes ant šiaudų – štai taip gyveno...“, – žiaurų laikotarpį prisiminė Genovaitė, kuri už Matildą buvo jaunesnė septyneriais metais.

Būdama vos 12 metų Genovaitė nešdavo įkalintoms šeimoms maisto. Ji teigė, kad jos mama dėl jų visų labai jaudinosi, tad nuolat ką nors pagamindavo. Kumetyną, anot Genovaitės, saugojo tik vienas sargybinis, jis išleisdavo dvylikametes – ją ir Matildos

Reklėlis kas. 1. Tiesa - Valgiaruo - valgybinis gyvenimo altarietas
Pirmoje eilėje sėdinti ir kaimo Matilda Olkinaitė, 1919 05 14.

© Archyvo nuotr.

sesę Grunę – pasivaikščioti, pažaisti laukuose.

Genovaitė įsitikinusi, kad šeimos būtų galėjusios nesunkiai pabėgti, tačiau nemanė, kad gresia toks pavojus. Tik paskutinis pokalbis su

gera drauge, tyrėjams pasakojo moteris, itin įsiminė.

„Paskutinę dieną, kai išėjau su Grune pasivaikščioti, ji pasakė girdėjusi, kad juos ketina sušaudyti. Apkabinau Grunę ir pasakiau: „Kas žudys nekaltus vaikus?“ Grunė atsakė: „Ir aš nemanau, kad jie mus sušaudys“, – skaudų pašnekesį prisiminė nužudytos mergaitės draugė.

„Paskutinę dieną, kai išėjau su Grune pasivaikščioti, ji pasakė girdėjusi, kad juos ketina sušaudyti.

Apkabinau Grunę ir pasakiau: „Kas žudys nekaltus vaikus?“ Grunė atsakė: „Ir aš nemanau, kad jie mus sušaudys“.

ištrauka iš knygos

Norėdami išgelbėti kleboną, pasidavė patys

Nuo pražūties Olkinų šeimą išgelbėti bandė ir Panemunėlio klebonas Matelionis, kuriam Matildos tėvas anksčiau buvo padėjęs išsigydyti kalbos defektą. M. Kvietkausko teigimu, kunigas šeimą priglaudė klebonijoje, tačiau greitai mažame miestelyje sklandančios kalbos apie čia

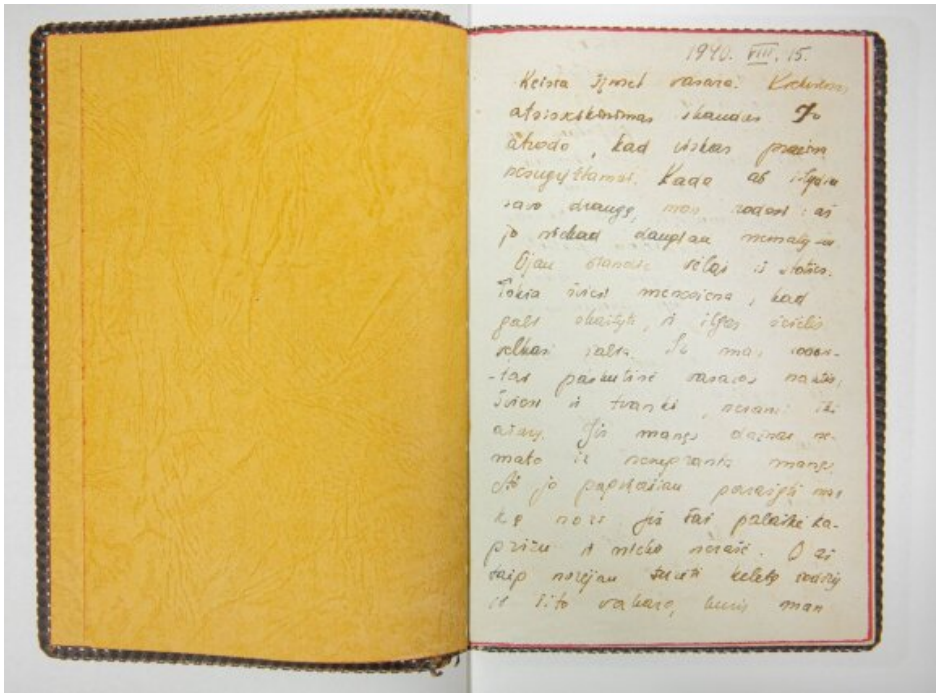
slapstomus žydus pasiekė ir baltaraiščius.

Netrukus visame miestelyje, liudija vietinių atsiminimai, buvo iškabinti skelbimai, pranešantys, jog mirtimi bus baudžiami ne tik žydai, bet ir jiems padedantys. Manoma, vieną tokių nacių įspėjimų pamatęs Matildos tėtis, Noachas Olkinas, priėmė sprendimą pasiduoti ir nerizikuoti savo gelbėtojo gyvybe.

„Tikriausiai tuomet, priėmus šį fatališką sprendimą, Matilda ir atidavė savo kūrybos sąsiuvinį saugoti klebonui, kuris jį paslėpė po didžiuoju Panemunėlio bažnyčios altoriumi“, – rašo M. Kvietkauskas.

Žinoma, kad vėliau ne lengvas kelias laukė ir paties Olkinų gelbėtojo – jį sovietai ilgiems metams ištrėmė į Sibirą, tačiau net tardomas okupantų kunigas nė sykį neužsiminė apie saugomą jaunos, tačiau žiauriai nutildytos merginos kūrybą.

Šį sąsiuvinį po daugelio metų atrado Panemunėlio bažnyčioje dirbęs disidentinių pažiūrų literatas ir vargonininkas. Tuo metu jis jau pažinojo literatūrologę Ireną Veisaitę, nes ji buvo jo disertacijos vadovė.

© Archyvo nuotr.

„Vieną gražią dieną jis pas mane ateina su sąsiuvinium, kurį jūs pamatysite ir šioje knygoje, kuriame surašyti Matildos Olkinaitės eilėraščiai. Jų buvo gana daug, taip pat ir prozos, ir jos rašinėliai. Žinot, aš pažiūrėjau į visa tai ir kaip Klaso pelenai pasibeldė į mano širdį, į mano namus. Aš tris savaites negalėjau užmigti, aš negalėjau sutikti su ta mintimi, kad ji yra mirusi, o aš esu gyva“, – jautriai knygos pristatyme kalbėjo profesorė.

Ji pasakojo, kad prasidėjus Sąjūdžiui, jos tyrinėjimai nutrūko, tačiau šį darbą perėmė Amerikos lietuvė J. V. Sruoginis.

Rašytoja pasakoja, kad vos parašiusi pirmąją publikaciją apie šią poetę anglų kalba, sulaukė daugybės reakcijų iš viso pasaulio. M. Olkinaitė netgi pradėta vadinti lietuviškąja Ana Frank.

Tragiško likimo merginai užmarštin neleido nueiti ir Rokiškio teatro režisierė Neringa Danienė, kuri, remdamasi Matildos dienoraščiu ir eilėraščių sąsiuvinium, 2016 m. parašė pjesę „Nutildytos mūzos“.

O juk šitas žiaurumas tuo metu išplito kaip visuotinis reiškinys visoje Europoje, ir būtų neteisinga kaltinti vieną ar kitą tautą. Tauta niekada negali būti kalta, nes kiekvienoje tautoje yra įvairių žmonių, yra žudikų ir gelbėtojų.

prof. I. Veisaitė

Per vienos šeimos istoriją iškilo visa Lietuvoje vykusį tragedija

J. V. Sruoginis knygoje „Atrakintas dienoraštis“ rašo, kad rinkdama informaciją apie jauną poetę ne kartą kalbėjo ir su šį darbą pradėjusia profesore I. Veisaite, išklusė jos pačios gyvenimo istoriją. Rašytoja pripažįsta, kad klausimas, kodėl šiems nekaltiems žmonėms buvo

įvykdyta mirties bausmė, išlieka toks pats aktualus ir skaudus iki šiol.

„Kalbant apie pirmąją sovietų okupaciją būtina suprasti, kad tuo metu etninių žydų ir etninių lietuvių egzistencinės situacijos buvo labai skirtingos. Lietuviams karo pradžia ir vokiečių okupacija atrodė kaip išvadavimas nuo „raudonojo maro“, nuo deportacijų siaubo. Žydams, nors jie kartu su etniniais lietuviais gyvuliniuose vagonuose buvo vežami į Sibirą, nacizmas reiškė mirtį, o sovietai ir net deportacija – šiokią tokią galimybę išgyventi. Tai suvokus reikėtų nustoti kaltinti vieniems kitus“, – apie itin sudėtingą ir abi tautas skaudžiai palietusį istorinį laikotarpį rašytojai pasakojo I. Veisaitė

Irena Veisaitė

© DELFI / Josvydas Elinskas

Knygoje apie Lietuvoje vykusius žydų žudymus atvirai bei jautriai kalba ir pati profesorė.

„Per Matildos kūrybą man išskyla visa Lietuvoje įvykusi tragedija. Labai skaudu iki šiolei. Neįsivaizduoju, kaip galima buvo žmones įtikinti, kad reikia žudyti net vaikus. Juk iki tol visi gyveno taikingai. Mano senelis, prieš karą gyvenęs Babtuose, taip pat su visais sutarė, buvo mylimas ir

gerbiamas kaimynų, iš jo niekad negirdėjau apie lietuvius jokio blogo žodžio. Kodėl jį reikėjo nužudyti? Nesuprantama.

O juk šitas žiaurumas tuo metu išplito kaip visuotinis reiškinyš visoje Europoje, ir būtų neteisinga kaltinti vieną ar kitą tautą. Tauta niekada negali būti kalta, nes kiekvienoje tautoje yra įvairių žmonių, yra žudikų ir gelbėtojų“ , – rašo I. Veisaitė.

Delfi